

Abramowicz, Maciej / Bartmiński, Jerzy / Chlebda, Wojciech

Językowo-kulturowy obraz świata Słowian na tle porównawczym. Założenia programu "A" (10 VI 2009)

Etnolingwistyka 21, 341-342

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

JĘZYKOWO-KULTUROWY OBRAZ
ŚWIATA SŁOWIAN NA TLE
PORÓWNAWCZYM. ZAŁOŻENIA
PROGRAMU „A” (10 VI 2009)¹

Celem projektu „Językowo-kulturowy obraz świata Słowian na tle porównawczym” jest rekonstrukcja niektórych podstawowych, społecznie doniosłych pojęć funkcjonujących w szerokim obiegu społecznym i odzwierciedlających określoną dla danej społeczności (narodowej, ale nie tylko) wizję świata oraz jej system wartości. W dalszej perspektywie dokonanie takiej rekonstrukcji może prowadzić do zdefiniowania miejsca Słowian w kulturze współczesnej Europy. Jednak aby ten cel osiągnąć, należy skonfrontować odtworzony na podstawie analiz językowy obraz świata Słowian z elementami językowego obrazu świata pozasłowiańskiego, dającego się zrekonstruować na podstawie analiz analogicznych pojęć zleksykalizowanych w różnych językach. Dlatego też w samym sercu projektu leży założenie komparatystyczne i to podwójne: porównywanie pojęć w obrębie języków słowiańskich i niesłowiańskich.

Przedmiotem porównania byłyby więc pojęcia posiadające w poszczególnych językach narodowych w miarę jednoznaczne wykładniki leksykalne. Komparatystyczne założenia projektu wymaga przyjęcia odpowiedniego modus operandi, pozwalającego z jednej strony na uzyskanie wiarygodnych, a więc reprezentatywnych dla danej społeczności językowo-kulturowej wyników badań, a z drugiej możliwość ich wieloaspektowego porównania. Stąd konieczność ustalenia na wstępie pewnych podstawowych założeń, które, respektowane przez poszczególnych uczestników projektu, pozwolą na realizację tego podwójnego celu analiz.

W tej perspektywie fundamentalną sprawą staje się wybór wariantu języka, którego elementy leksykalne staną się podstawą analiz.

Najwłaściwszym wydaje się tu uwzględnienie najszerzej stosowanej odmiany języka, określanej jako „styl potoczny”, najpowszechniejszy instrument społecznego porozumiewania się, bazujący na wspólnej dla wszystkich użytkowników danego języka narodowego bazie kulturowej. Obraz świata, jaki daje się zrekonstruować na podstawie analizy tego podstawowego wariantu języka jest podzielany przez wszystkich jego nosicieli, podobnie jak zawarte w nim normy i wartości. Ich obiegowy, utarty charakter sprawia, że są one na ogół nieuświadomione, a więc analiza pozwala dotrzeć do najgłębszych pokładów zapisanych w języku wizji świata i aksjologii społecznej w przeciwieństwie np. do ideologii.

Na podstawie typowania przeprowadzonego wśród osób deklarujących zainteresowanie uczestnictwem w projekcie Rada Naukowa konwersatorium EUROJOS 27 maja 2009 wyselekcjonowała pięć pojęć, które, z racji swej istoty, powinny stać się przedmiotem badań w najbliższych latach (zakończenie projektu przewidziane jest na rok 2013, zaś jego rezultaty zostaną zaprezentowane na Międzynarodowym Kongresie Sławistów w Mińsku). Są to: DOM, EUROPA, WOLNOŚĆ, PRACA, HONOR.

Ponieważ badania zmierzają do uchwycenia całego bogactwa semantycznego słów nazywających wymienione pojęcia, należy poddać je oglądowi w możliwie jak najszerszym kontekście całej sieci ich powiązań leksykalno-semantycznych i konceptualnych. Na sieć tę składają się między innymi: hiperonimy, opposita, kolekcje (ciągi), w których dany leksem występuje, synonimy, utarte kolokacje (utrwalone cechy przypisywane danemu obiektowi, określające je obiegowe epitety, ustabilizowane związki frazeologiczne), schematy predykatowo-argumentowe, w których badane hasła przyjmują ustabilizowane role semantyczne.

Sformułowane wcześniej zamierzenie badawcze opisu pojęć w ich najpowszechniejszym, najszerszym obiegu społecznym, a także

¹ Wstępna wersja programu zob. J. Bartmiński, W. Chlebda [w:] *Etnolingwistyka* 20. Program oznakowany jako „A”, zgodnie z propozycją prof. Wojciecha Chlebdy, obejmuje tylko część haseł przewidzianych do opracowania w najbliższej przyszłości przez zespół akceptujący proponowane metody badań; programy dla kręgów „B” i „C” będą otwierane w miarę zgłaszanych inicjatyw przez członków Konwersatorium EUROJOS.

założenie badania funkcjonowania wymienionych pojęć we współczesnych językach narodowych implikuje odpowiedni dobór bazy materiałowej analiz. Baza ta powinna być zróżnicowana, gdyż dopiero sięgnięcie do różnego typu danych stwarza możliwość uzyskania w miarę pełnego i zobiektywizowanego obrazu. Przy rekonstrukcji językowego obrazu świata i przypisywanych poszczególnym pojęciom wartości proponujemy przyjąć jako baze:

1. hasła zawarte w wielkich słownikach danego języka narodowego;
2. ankiety; przewidywane jest stworzenie jednego modelu ankiety, która, przełożona na poszczególne języki, będzie możliwa do przeprowadzenia w jednorodnym środowisku respondentów. Optymalnym wydaje się przeprowadzenie takich ankiet (min. 100, maks. 200) w środowisku studentów;
3. korpusy, jeśli takie istnieją w poszczególnych krajach;
4. teksty, których wykorzystanie pozwala na uzyskanie szerokiej palety cech przypisywanych danemu pojęciu:
 - a) przysłowia, utarte powiedzenia o dużym stopniu stabilizacji semantycznej;
 - b) artykuły z prasy wielonakładowej o zasięgu ogólnokrajowym;

Uwaga: Należy jednak zrównoważyć reprezentowaną poprzez dany tytuł prasowy orientację polityczną odwołaniem się do materiału zaczerpniętego z tytułu reprezentującego odmienną (przeciwną) opcję (np. *Gazeta Wyborcza – Nasz Dziennik/Rzeczpospolita*); podobnie należy postępować w przypadku wykorzystania publicystyki czy też innego typu tekstów zabarwionych ideologicznie;
 - c) podręczniki szkolne ze względu na zastosowany w nich typ dyskursu poddany wieloetapowej kontroli społecznej, a więc mogące uchodzić za reprezentatywne dla danej wspólnoty narodowej.

Optymalne byłoby uwzględnienie minimum 100 kontekstów do każdego pojęcia.

Wskazane przykłady typów tekstów są propozycją, która nie zamyka możliwości sięgnięcia po inne typy tekstów czy dyskursów (programy partii politycznych, dyskurs religijny). Należy jednak mieć stale na uwadze, że badania dotyczą obrazu świata i systemu wartości zawartych w języku, a konkretnie w jego najpowszechniejszej odmianie, nie zaś w indywidualnych koncepcjach autorów czy mających ponadnarodowy zasięg ideologiach.

Jak już była o tym mowa, zakończenie projektu przewidziane jest na rok 2013. Wymiernym efektem pracy powinien stać się tom zbierający wyniki prowadzonej pracy, który zostanie przedstawiony w Mińsku. Ale etap ten będzie poprzedzony spotkaniami roboczymi dotyczącymi tak kwestii metodologicznych, jak i roboczymi konfrontacjami wyników prac uczestników projektu nad poszczególnymi hasłami. Szczegółowe kalendarium tych spotkań oraz ich tematy zostaną sprecyzowane po ukonstytuowaniu się ekipy badaczy skłonnych opracować poszczególne pojęcia.

Oprócz przywołanego (przyp. 1) artykułu J. Bartmińskiego i W. Chlebdy, tytułem przykładu można wskazać na następujące analizy, których metodologia zbliżona jest do proponowanej:

- Abramowicz Maciej, *WOLNOŚĆ* [w:] *Nazwy wartości*, Lublin 1993, s. 147–155.
- Bartmiński Jerzy, LUD. *Profile pojęcia i ich konteksty kulturowe* [w:] *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin 2006, s. 186–200.
- Barmiński Jerzy, Żuk Grzegorz, *Pojęcie RÓWNOŚCI i jego profilowanie we współczesnym języku polskim* [w:] „Etnolingwistyka” 21.
- Karolak Ireneusz, *PATRIOTYZM* [w:] *Nazwy wartości*, Lublin 1993, s. 157–176.
- *Pojęcie OJCZYŹNY we współczesnych językach europejskich*, Lublin 1993.

Maciej Abramowicz,
Jerzy Bartmiński,
Wojciech Chlebda